

Назар ВАСЬКІВ,

orcid.org/0000-0002-8140-0166

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової

та новітньої історії зарубіжних країн

Львівський національний університет імені Івана Франка

(Україна, Львів) nazik_man@yahoo.com

ВІД ПОРОЗУМІННЯ ДО СПІВПРАЦІ: ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКИХ ВІДНОСИН В ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглянуто головні етапи розвитку українсько-єврейських відносин в Галичині на початку ХХ ст. На основі аналізу програм та діяльності частини українських політичних партій встановлено передумови і причини міжнаціонального порозуміння. З'ясовано, що останньому сприяла поява у середовищі єврейської громади низки ідейно-політичних течій та рухів, що засвідчило перспективу зміни формату взаємин з українцями. Політична співпраця під час виборчих кампаній до представницьких органів влади продемонструвала відсутність міжетнічних суперечностей на шляху до розбудови паритетних можливостей співжиття на галицьких землях.

Ключові слова: українсько-єврейські відносини, політичний вимір, виборчі кампанії, міжнаціональне порозуміння, українські політичні партії, євреї, Галичина.

Nazar VASKIV,

Ph D (History) Associate Professor, Department of New and Recent History

of Foreign Countries of Ivan Franko Lviv National University

(Ukraine, Lviv) nazik_man@yahoo.com

FROM UNDERSTANDING TO COOPERATION: POLITICAL DIMENSION OF UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS IN GALICIA IN THE EARLY 20TH CENTURY

The Jewish issue was one of the most important issues in the social-political life of the Austro-Hungarian monarchy in the beginning of the 20th century. Ukrainian political parties played a special role in its solution. One of the reasons for such an interest was the fact that the Jewish community in Galicia was the third largest ethnic group behind the Ukrainians and Poles. Through the cooperation with the Jews, the radicals, social democrats, and national democrats tried to diminish the influence of Polish political forces and to facilitate in solving of the Jewish issue in Galicia. Only the Moskvophiles and Christian socialists were strongly against such a cooperation.

The favorable changes in the formation of the Ukrainian-Jewish relations were influenced by centrifugal tendencies among the Galician Jews. The emergence among them of a number of ideological political trends and movements showed the prospect of such an international rapprochement. The Zionists and Social-Democrats, who reached the common political denominator with the progressively-minded part of the Ukrainian political environments, showed a particular activity in this direction.

At the same time, the leaders of the Rus-Ukrainian Radical party (RURP) mentioned the principles of the community autonomy in their program which were supposed to facilitate equal rights for the Jewish community not only on paper, but in practice as well. The support of the Jews by the Ukrainian radicals also aimed to relieve a stress in the international relationships and to make the outbreak of any resistance display impossible in the future. The RURP politics in the solution of the Jewish issue laid the foundation for the further development of the Ukrainian-Jewish relations.

The Ukrainian social democrats were also tolerant and respectful towards the Galician Jewish community. They elucidated to their supporters that the violent way of solving of the Jewish question was wrong. At the same time, the Ukrainian social democrats rebuked Jewish massacres in the Galician lands and moved constructive proposals for the achievement of the international mutual understanding and cooperation.

The Ukrainian National Democratic Party (UNDP) was putting the ideas of the Ukrainian-Jewish political cooperation and understanding into practice one after another. The consequence of such politics was the cooperative actions of the Ukrainians and Jews in the elections to the representative authorities. Such an international consensus on the basis of a political cooperation between the Ukrainians and Jews in Galicia at the beginning of the 20th century testified to an absence of interethnic or racial contradictions that could have occurred at its hindrance.

Key words: Ukrainian-Jewish relationships, political dimension, election campaigns, interethnic understanding, Ukrainian political parties, Jews, Galicia.

Постановка проблеми. Суспільно-політичний розвиток Галичини кінця XIX – початку XX ст. зумовив зміну формату міжнаціональних взаємин. Польсько-єврейське співробітництво дедалі менше влаштовувало національно-орієнтовані кола галицьких іудеїв, котрі вбачали потенційних союзників серед українських партійних середовищ. Останні ж, намагаючись послабити політичний вплив поляків, створили передумови для міжнаціонального порозуміння. Потенційна українсько-єврейська співпраця була реалізована та отримала продовження через відсутність міжетнічних суперечностей між обома народами.

Аналіз досліджень. Українсько-єврейські відносини на початку XX ст. не були предметом усебічного наукового аналізу єврейських, польських та українських науковців. Це стосувалося як політичної складової, що безпосередньо впливала на їхнє співжиття, так і передумов та причин порозуміння між українцями та євреями на платформі українських партійних середовищ. Натомість переважна більшість дослідників зосередили увагу на міжнаціональній співпраці під час виборчих кампаній до представницьких органів влади. Так, опосередковано у своїх дослідженнях на співпрацю між українцями та євреями під час виборів до Австрійського парламенту 1907 р. звернули увагу Яків Хонігсман і Александр Найман (Хонігсман, Найман, 1992). До вказаних робіт варто додати дослідження болгарського історика Бьоріса Куцмани (Куцмани, 2002: 187). Він проаналізував діяльність галицьких єврейських політичних партій і рухів, виборчу кампанію 1907 р. і українсько-єврейську співпрацю під час виборів до Державної Ради.

Питання зародження і розвитку сіоністського руху в Галичині на зламі XIX–XX ст. піднімав львівський дослідник Ігор Смольський (Смольський, 2004: 404–410). Зокрема, він звертав увагу на спільні дії сіоністів і українських політичних партій під час виборчої кампанії до Австрійського парламенту 1907 р. На переконання автора, українсько-єврейський союз мав тимчасовий характер. На важливість українсько-єврейської співпраці у цьому контексті звертав увагу і дослідник Тарас Андрусак (Андрусак, 1996: 59). Він прагнув з'ясувати спонукальні фактори утворення українсько-єврейського передвиборчого блоку та наслідки його парламентської діяльності.

Відчутний поступ у питанні міжнаціонального політичного співробітництва здійснила зарубіжна історіографія. Зокрема, у дослідженнях Джошуа Шейнса (Shanes, 2012) та Йоханана Петровського-Штерна (Petrovsky-Shtern, Shanes, 2009: 483–505) розглянуто передумови політичного союзу та його вплив на розвиток українсько-єврейських відносин у цілому. Крім того, дослідники зосередили увагу на витоках міжнаціонального порозуміння між українцями та євреями у контексті політичного співжиття на галицьких землях.

Мета статті – на основі аналізу програм та діяльності українських політичних партій Галичини початку XX ст. з'ясувати спонукальні фактори українсько-єврейського порозуміння, що знайшли вияв і продовження як у виборчих кампаніях, так і під час Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX – початку XX ст. єврейське питання займало чільне місце у суспільно-політичному житті Галичини. Це зумовлювалося політико-економічним становищем євреїв в Австро-Угорській імперії. У 60-х рр. XIX ст. єврейська спільнота стала повноцінним суб'єктом у правовому полі Австрійської монархії. Як наслідок, ліквідовано усі обмеження щодо євреїв терезіано-йосифінської епохи, і вони отримали громадянські права нарівні з іншими народами держави.

Інтеграція іудеїв до суспільного життя зробила їх політичним об'єктом серед національних середовищ у краї. Оскільки станом на 1900 р. у Галичині проживав 811 371 єврей, то заручитись їхньою підтримкою у політичних цілях означало посилення власних позицій у представницьких органах влади (Podgkzchnik, 1908: 3). Першими це усвідомили поляки, котрі розпочали процеси зближення з єврейською політичною елітою. Як приклад можна навести успішний польсько-єврейський тандем у Галицькому Крайовому сеймі упродовж 1861 – 1914 рр. Обидві сторони активно підтримували законопроекти одна одної. Також поляки намагалися відстоювати інтереси єврейського населення. Так, ще у 1867 – 1868 рр. таку тенденцію започаткував відомий політичний діяч – Францішек Смолька. Своїми пропозиціями він намагався домогтись для євреїв Галичини

не тільки рівних громадянських прав, але й суспільного визнання. Крім цього, поглибленню таких цілей мала сприяти асиміляція євреїв з поляками (Mowu, 1868: 1–8).

Важливість політичного порозуміння з євреями усвідомлювали і представники українських політичних партій. На цьому наголошували Іван Франко (Васьків, 2014: 187–194), Михайло Павлик (Васьків, 2011: 199–202.), Юліан Романчук, Семен Вітик (Вітик, 1906: 10), Микола Ганкевич, Володимир Левинський та інші провідні представники галицького політикуму. З боку єврейських кіл, передовсім сіоністського крила, активно підтримував ідею міжнаціональної співпраці філософ та громадський діяч Натан Бірнбаум, котрий відкрито виступав проти єврейської асиміляції. Він уважав, що єврейська громада Галичини має прагнути до взаємодії з українцями, які не брали активної участі в антисемітизмі та не вимагали єврейської асиміляції (Дашкевич, 1990: 69–70).

Однак на заваді такому зближенню стояла активна протидія з боку поляків, а також частини москвофілів та галицьких консерваторів. Через засоби масової інформації вони намагалися не допустити українсько-єврейського порозуміння на політичній платформі, спекулюючи на переважно релігійних відмінностях та єврейському «економічному засиллю». З огляду на це лідери частини українських політичних партій опублікували низку звернень до єврейської спільноти з пропозиціями нормалізації українсько-єврейських взаємин. Вони наголошували на фактах використання поляками євреїв як знаряддя політичної боротьби у власних цілях. При аналізі програм та діяльності українських політичних партій Галичини яскраво простежується намагання їхніх лідерів нейтралізувати деструктивні кроки опонентів щодо недопущення міжнаціонального порозуміння.

На сприятливі зміни щодо формату українсько-єврейських взаємин вплинули відцентрові тенденції у середовищі галицьких іудеїв. Поява серед них низки ідейно-політичних течій та рухів засвідчила перспективу такого міжнаціонального зближення. Особливу активність у цьому напрямі виявили сіоністи та соціал-демократи, які дійшли до спільного політичного знаменника з прогресивно налаштованою частиною українських політичних середовищ. Так, на початку ХХ ст. в умовах швидкого зростання національної свідомості народів Австро-Угорщини і загострення міжнаціональних суперечностей роль «поляків мойсеєвого віросповідання» дедалі менше влаштувала галицьке єврейство. Нового союзника євреї відшукали в українцях. Так, у віденському єврейському журналі «*Judisches Volksblatt*» («Єврейський народний листок») аналізувалося внутрішньополітичне становище євреїв і, на думку автора статті, єдиним виходом з кризи («[...] є ліквідація дуалізму [...] свідомі ж євреї повинні в своїй політичній діяльності йти рука в руку з партіями, які поділяють такі погляди, тобто – з русинами») (Жидівський голос, 1902: 1).

Політичний вимір від порозуміння до співпраці з євреями полягав у тому, що це знайшло відображення у програмах та діяльності українських політичних партій Галичини: Русько-української радикальної партії (далі – РУРП), Української національно-демократичної партії (далі – УНДП) та Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини (далі – УСДП). Рішуче проти такої співпраці виступили москвофіли та християнські суспільники.

Однією з перших українських політичних сил, що задекларувала ідеї міжнаціональної співпраці та порозуміння була РУРП. З часу існування (1890) радикали на шпальтах друкованих органів постійно публікували статті на єврейську тематику. Серед них чимале місце займали дописи про становище євреїв не тільки в Галичині, а й поза її межами. Зазвичай це була інформація про єврейські погроми або ж сіоністські з'їзди. Однак траплялися й аналітичні розвідки, як-от у «Громадському голосі» за 1904 р., де в достатньо гострій формі було відреаговано на публікації, присвячені єврейській громаді. Так, за повідомленням часопису, новий міністр внутрішніх справ Росії, князь Святополк Мірський в інтерв'ю газеті «*Echo de Paris*» заявляв, що, попри намагання вести політику в дусі лібералізму, щодо євреїв будуть вживатися певні обмеження з метою недопущення їх «переваги над православними» (Непоправні раби, 1904: 127). На слова міністра в радикалів знайшлася така відповідь: «Коли російський міністр гадає, що пара мільйонів жидів може взяти за чуб декілька десятків мільйонів православних, то хіба ті православні повні нездари» (Непоправні раби, 1904: 127).

У підході до розгляду єврейського питання вагомим значення набуло ставлення радикалів до духовенства. Зрештою, відносини радикалів і церкви можуть бути предметом окремого до-

слідження. Тим не менше, згідно з даними радикальної преси, священники сприяли матеріальному збагаченню поляків та євреїв (Попи, 1905; 257–258). Натомість представники духовенства критично висловлювалися щодо українсько-єврейського порозуміння на політичній платформі, зазначивши, що: «[...] радикали і соціалісти – то безбожники, вони в бога не вірують. Разом з жидами – бо де ж без них обійшлося би, де ходить о знищення святої віри – хочуть вони перевернути християнство з гори корінем [...]» (Попи а Жиди, 1906: 1).

Напередодні виборів до Австрійського парламенту (1907) радикали і сіоністи Галичини дійшли спільного політичного знаменника. Це стало підсумком програмних напрацювань РУРП ще з кінця XIX ст., які передбачалося зреалізувати під час виборчої кампанії. Унаслідок політичних домовленостей 1907 р. до Австрійського парламенту за допомогою радикалів було обрано двох єврейських депутатів: львівського адвоката Генріха Габеля та доцента Празького університету Артура Малера (Dubanowicz, 1907: 20). Як зазначали самі радикали, причиною спільного українсько-єврейського голосування було «[...] через вибір сіоністів не допустити на послів двох вшехполяків та помогти жидам усвідомити і цілому світу, що жиди це не поляки, а окремий нарід» (По виборах, 1907: 1). Показовою також є позиція радикалів щодо збільшення кількості єврейських голосів, «[...] бо се вказує, що жиди щораз більше опускають польську-панську клямку і що колись можуть її цілком опустити, а тоді прийде час поділитися нам з жидами – міськими мандатами» (По других виборах, 1911: 1). Троє єврейських депутатів від Галичини – А. Малер, Г. Габель та Адольф Штанд – спільно з представником сіоністів із Буковини Бено Штравхером (Безаров, 1994: 23) утворили першу в європейському парламенті єврейську фракцію. За підтримку у виборчій кампанії єврейські депутати Державної Ради у більшості загальних питань виступали спільно з українськими (Погребинська, Гон, 1997: 23).

Таке співробітництво відверто занепокоїло польську сторону, яка приділяла єврейському питанню значну увагу. На це звертав увагу Владислав Яворський, котрий, аналізуючи виборчу кампанію 1907 р., висловив побоювання щодо втрати польського впливу на єврейську спільноту Галичини, наслідком чого могло стати поширення сепаратизму й крах польської політики в міжнародних відносинах (Jaworski, 1907: 10–11).

Напередодні Першої світової війни діяльність РУРП у єврейському питанні була менш активною, на чому акцентував увагу Роман Заклинський (Заклинський, 1914: 9). На його думку, при реалізації плану РУРП у питанні поділу Галичини вагому роль відіграватиме голос єврейської громади, а значить – взаємна допомога і співпраця на політичному ґрунті сприятиме втіленню її у життя (Заклинський, 1914: 9). «Також в інших справах попирали би нас жидівські послы, які знали би, що ввійшли до союму внаслідок того, що ми помагали їх народові дістати політичні права» – зазначав Р. Заклинський (Заклинський, 1914: 9).

Українсько-єврейське зближення на соціал-демократичній платформі найкраще простежується на прикладі співпраці між УСДП та Єврейською соціал-демократичною партією Галичини (далі – ЄСДП). Її чітка організаційна структура і прагнення реалізувати програмні положення отримали схвальні відгуки у радикалів (В. Л., 1911: 2). «Поки в нас нема навіть стільки робітників освічених і свідомих, скільки є в жидів організацій», – писав Осип Назарук, аналізуючи діяльність єврейських соціал-демократів (Назарук, 1906: 2).

У 1900 р. УСДП, незважаючи на організаційні труднощі, домагалася прийняття окремого закону, який би гарантував права національним меншинам (В справі національній, 1901: 4). Також соціал-демократи запевняли, що політичну боротьбу необхідно вести на ґрунті міжнародного порозуміння і робітничої солідарності (На склоні, 1900: 2). З огляду на це вони перейшли від пасивних до активних дій у розв'язанні єврейського питання. Зважаючи на відсутність у таборі українських політичних партій союзників, керівники УСДП взяли курс на зближення з єврейськими соціал-демократами (Левинський, 1911: 1–16).

Розглядаючи взаємини українських соціал-демократів з єврейським населенням Галичини на зламі століть, варто зупинитись на позиції партії щодо єврейських погромів, зокрема в Кишиневі та Румунії (Білостоцькі погроми, 1906: 1–2; 3-за кордону, 1906: 1; Кішеневські морди, 1903: 8; Мужичькі розрухи, 1907: 3; Погром в Седльцах, 1906: 2-3; Чи се заповіт, 1903: 11; Що діє се в Росій?, 1906: 2–3). Так, газета “Воля” намагалася донести до читачів причини погромів, а також під-

дала осуду дії російського царату (Антисемітські розрухи, 1903: 3–4). Реакція УСДП на єврейські погроми набула негативного емоційного забарвлення (В. Л., 1906: 2). УСДП засуджувала будь-які прояви антисемітизму, наголошуючи на штучному розпалюванні міжнаціональної ворожнечі, спричиненої економічною конкуренцією між християнами та євреями (Антисемітизм, 1907: 3).

Попри те певний час позиція УСДП у єврейському питанні була доволі суперечливою. Так, українські соціал-демократи не підтримали ідею утворення самостійної ЄСДП. Очевидно, що пропольськи налаштована частина УСДП у цьому сенсі перебувала у фарватері ППСД. За це її різко критикував відомий галицький політик М. Лозинський. Одну з ключових проблем УСДП він вбачав у підтримці передусім польських рішень, у тому числі і тих, які стосувалися єврейського питання (Лозинський, 1904: 188–189). На думку автора розвідки, головною причиною невизнання ППСД самостійницьких ідей єврейських соціал-демократів стало побоювання втрати поляками політичного впливу (Лозинський, 1904: 188).

Упродовж 1905 – 1914 рр. позиція УСДП у єврейському питанні набула більш виразного характеру. Водночас все активніше проявлялися самостійницькі тенденції єврейських соціал-демократів, які вимагали відокремлення від ППСД. Як наслідок, 1905 р. у Львові була створена ЄСДП (Погребинська, 1997: 27; Schall, 1934: 290). Її засновниками стали Генріх Гроссман та Анзельм Мозлер (Friedman, 1933: 400). За короткий час ЄСДП набула доволі великого впливу, яка, за приблизними підрахунками Я. Хонігсмана та А. Наймана, станом на 1906 р. налічувала майже 4000 членів (Хонігсман, Найман, 1992: 91). На думку В. Найдус, зростання впливу УСДП та організаційне становлення ЄСДП стало каталізатором втрати ППСД вирішальної ролі як єдиної політичної партії в системі австрійської соціал-демократії (Najdus, 1983: 468).

Незважаючи на доволі складну внутрішньопартійну ситуацію, УСДП все ж взяла участь у виборах до Австрійського парламенту 1907 р. та без погодження з ППСД висунула своїх кандидатів, що було, без сумніву, позитивним кроком на шляху до ведення самостійної діяльності. На вказаних виборах до австрійського парламенту депутатами від УСДП обрано С. Вітика і Яцка Остапчука (Левицький, 1937: 79). Депутатські мандати також отримали єврейські кандидати від ППСД – Герман Діаманд та Герман Ліберман (Dubanowicz, 1907: 20).

З 1908 р. українські соціал-демократи почали активніше розвивати відносини з єврейством. Так, у промові М. Ганкевича, виголошеній 24 серпня, йшлося про необхідність спільної боротьби на соціал-демократичній платформі (Промова, 1908: 2). Очевидно, що така позиція передбачала водночас і пошуки шляхів до продовження міжнаціональної консолідації й співробітництва. Про схожі наміри заявляли і самі євреї. Так, один із лідерів сіоністів Буковини Б. Штраухер зазначав, що «[...] Жиди і Русини не мають у політиці ніяких спірних точок, що-до яких мусіли би поборювати себе. Ми ж не загрожуємо нічим національному розвитку Русинів, не перешкоджаємо їм в здобуванні національних прав» (У буковинських політиків, 1911: 1).

Переломним моментом у діяльності УСДП стали вибори до Австрійського парламенту 1911 р. Незважаючи на підтримку українських соціал-демократів з боку поляків і євреїв, результати виборів були рівнозначні поразці (З виборчого руху, 1911: 2). Причини виборчого провалу О. Безпалко вбачав у «[...] малій організаційній праці і слабкій пресі. Не обставини загально суспільні, але внутріпартійні були причиною невдачі при останніх виборах», – наголошував він (IV Конгрес, 1911: 2). Серед інших причин була недостатньо проведена агітаційна робота, оскільки демонстрації та віча у Львові та інших містах не дали бажаного результату (ЦДІАЛ України Ф. 387. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 1).

Українські та єврейські соціал-демократи активно співпрацювали під час різноманітних політичних акцій. Зокрема, яскравим прикладом таких злагоджених дій була організована соціал-демократами восени 1911 р. у Відні акція протесту проти високих цін на продукти харчування. На знак підтримки австрійських робітників демонстрації та мітинги пройшли у Львові, Тернополі, Перемишлі, Коломиї та інших містах. Характерно, що вони були організовані спільними зусиллями українських, єврейських і польських соціал-демократів (Жерноклеєв, Райківський, 2004: 23).

Доволі активною була підтримка УСДП єврейських соціал-демократів на місцевому рівні. Так, 11 січня 1912 р. у Львові за участю ППСД, УСДП та ЄСДП проходило віче у справі виборчої реформи до Галицького сейму. Під час виступу представника ППСД Г. Діаманда єврейські

соціал-демократи почали демонстративно залишати засідання, оскільки доповідач звернувся до учасників польською, тоді як у ході виборчої кампанії до Австрійського парламенту виголошував свої промови «жидівською» мовою. Їх підтримала частина українських робітників. Лояльна ж частина УСДП продовжувала підтримувати ППСД (Сумне віче, 1912: 4). Також, УСДП спільно з лівим крилом російських партій 1913 р. взяла активну участь у акціях протесту щодо «процесу Бейліса» (ЦДАЛ. Ф. 701. Оп. 3. Спр. 250. 13 арк; ЦДАК. Ф. 274. Оп. 4. Спр. 77. Арк. 60).

На противагу радикалам та соціал-демократам діяльність УНДП у розв'язанні єврейського питання у міжнародному контексті не була такою однозначною. Саме на її прикладі можна простежити еволюцію від неприйняття до порозуміння та співпраці. УНДП була першою політичною силою, у програмі якої від 1899 р. було положення, що безпосередньо стосувалося єврейської громади Галичини. У ньому, зокрема, зазначалося: «Будемо поборювати жидів, оскільки вони визискуючи наш нарід, роблять шкоду нашим економічним і моральним інтересам, або підтримуючи наших політичних противників, шкодять нашій національній справі» (Народна тактика, 1900: 1–2; Народна тактика, 1900: 1). Її лідери доволі категорично висловлювались щодо частини єврейського населення, наголошуючи на негативних наслідках їхньої економічної діяльності (Павлович, 1902: 2–3). Як один зі способів протидії такій ситуації УНДП вбачала бойкот єврейських закладів, що у перспективі мало сприяти еміграції єврейського населення з галицьких земель (Борба зь жидами, 1898: 202). Крім цього, націонал-демократи вкрай негативно оцінювали позицію євреїв під час виборчих кампаній, оскільки, на їхнє переконання, вони тісно співпрацювали з поляками на противагу українському населенню (Жиди в Галичині, 1902: 1).

Утім, антиєврейська позиція націонал-демократів позбавляла конструктиву у розв'язанні дражливих питань в українсько-єврейських відносинах. Розуміючи важливість міжнародного порозуміння, а також відстежуючи зближення сіоністів та радикалів, УНДП стала на шлях налагодження політичного діалогу. Так, у контексті поширення антисемітських віянь вона активно застерігала своїх прихильників від вчинення насильницьких дій супроти єврейського населення та провокацій щодо цього з боку поляків (Сьмерць, 1903: 3; У. Н., 1905: 1–2).

Незважаючи на окремі критичні висловлювання на адресу євреїв, національно-демократичні лідери усвідомлювали їхню політичну вагу в краї. Логіка подій підказувала, що за сприятливих обставин єврейське представництво від Галичини в Австрійському парламенті могло зрости до десяти депутатських мандатів. Крім цього, вони взяли курс на політичне зближення з іудеями, наголошуючи на необхідності припинення «служби» євреями польським середовищам (Обчислене сили, 1900: 1). Поряд з цим УНДП активно закликала єврейське населення розвивати власну національну ідею, союзниками якої у перспективі мало стати українське населення (Жиди в Галичині, 1902: 1).

Декларації націонал-демократів про співпрацю із сіоністами згодом почали втілюватися у практичну площину (З'їзд сіоністів у Львові, 1903: 1). У квітні 1905 р. Ю. Романчук, складаючи депутатський звіт, висунув пропозицію, щоб українські послі Австрійського парламенту домагалися визнання євреїв окремим народом Австрії. Він, зокрема, зазначив: «Коли б Жиди уважали ся за окремий нарід, то не тримали майже так все з Поляками, як тепер. Жиди повинні бути також узнані за окрему національність і вилучені з округів виборчих інших національностей» (О Виборчу реформу, 1905: 1). Ідея лідера національних демократів зустріла широку підтримку не тільки сіоністів, але й політичних сил, критично налаштованих щодо єврейства. Мало того, на додаткових виборах 1906 р. до Австрійського парламенту, замість покійного Еміля Бика, УНДП підтримала кандидатуру сіоніста А. Штандта (Х., 1906: 1–2). Свої дії націонал-демократи аргументували тим, що серед єврейського населення є значна його національно-зорієнтована частина, що у своїй діяльності зацікавлена у співпраці з українським населенням (Х., 1906: 2). Підтвердженням такого підходу стали міркування Ю. Романчука про те, що націонал-демократи, попри негативне ставлення до євреїв з боку українського селянина, повинні співпрацювати зі сіоністами, які вигідно вирізняються серед усіх єврейських національних рухів.

Визначальним моментом у відносинах між націонал-демократами та сіоністами стали вибори до Австрійського парламенту 1907 р. Кампанія, що їм передувала, засвідчила їхнє намагання позбутися політичної опіки поляків. Мало того, націонал-демократи висловлювали переконання,

що дотеперішній союз із поляками не приніс євреям бажаних результатів (Жиди і вибори, 1907: 1). Лідери УНДП були переконані, що політична співпраця українців та євреїв на виборах до Державної Ради матиме позитивні наслідки для обох народів (Округи міські, 1907: 7). Як наслідок, націонал-демократи закликали виборців підтримати кандидатуру сіоніста Г. Габеля (Нова перемога, 1907: 1). Крім цього, вони звертали увагу на погрози поляків, що у випадку підтримки українських кандидатів у депутати на євреїв чекатиме погром (Вшехпольяки провокують, 1907: 1). З огляду на це УНДП заявляла: «І так, самотнім розв'язанем українсько-жидівського питання в Галичині буде, коли Жиди перестануть служити вшехпольсько-шляхотським цілям, перестануть бути орудом для угнетання українського народу, а стануть самотїйним національно-політичним елементом у політичному життю нашого краю» (Вшехпольяки провокують, 1907: 1).

Зі свого боку, лідери галицьких сіоністів підтримували пропозиції УНДП щодо політичної співпраці. Ще напередодні виборів вони запевняли, що у випадку проходження до парламенту сіоністи створять власний клуб і не будуть об'єднуватися з поляками. Таку позицію оприлюднив Д. Мальц у листі до редакції «Діла» (Мальц, 1907: 2). За підтримку на виборах він обіцяв сприяти політичним домаганням українців, а також проводити просвітню роботу з асимільованими євреями, щоб послабити політичний вплив поляків (Мальц, 1907: 2). Тим не менше, до парламенту обрано трьох галицьких сіоністів – А. Малера, Г. Габеля і А. Штандта (Вибори, 1907: 2; Парламентарна репрезентація Галичини, 1907: 2). «Ми вибирали їх (А. Малера і Г. Габеля – *Н.В.*) не для їх гарних очей ані навіть не в надії якоїсь помочи від сіоністів в інших виборчих округах, але передовсім для того, бо так казала руська політична рація, яка каже нам на кожному кроці ослаблювати силу «Польського Кола», – зазначала націонал-демократична преса (Повиборчі уваги, 1907: 2).

Після завершення виборчої кампанії 1907 р. УНДП і сіоністи висловлювали готовність до подальшої політичної співпраці. На цьому наголосили Г. Габель та А. Штандт. Зокрема останній наголошував (1908), що сіоністи, підтримуючи українців, перебуватимуть в опозиції до уряду та польської влади в Галичині (З державної ради, 1908: 1). Такі декларації викликали адекватну реакцію з боку УНДП. Її преса почала надавати посилену увагу сіонізмові загалом і життю єврейської громади зокрема. Так, на шпальтах націонал-демократичних газет вміщено інформацію про заходи сіоністів щодо створення єврейської держави в Уганді (Нова жидівська держава, 1909: 3), становище євреїв у Російській імперії (Чи вже починає ся?, 1909: 1–2), єврейську еміграцію (Еміграція Жидів з Галичини, 1909: 3), виселення євреїв з Києва (Свобода, 1910: 6), подано характеристику окремих рабинів, проаналізовано ставлення єврейської громади до знакових подій у житті галицьких українців, у тому числі до справи М. Січинського (Жидівський голос, 1909: 3) тощо.

Підсумком українсько-єврейського порозуміння станом на 1907 р. можна вважати спільний протест супроти відмови парламенту визнати факти зловживань під час виборчої кампанії в Галичині. За його наслідком, українські та єврейські депутати спонтанно піднялись зі своїх місць та виконали «Не пора, не пора» та «Ще не вмерла Україна» (Petrovsky-Shtern, Shanes, 2009: 498).

Напередодні парламентських виборів 1911 р. лідери УНДП поклали значні сподівання на співпрацю з євреями (Рептильник і вибори, 1911: 2). За кілька днів до виборів Народний Комітет УНДП звернувся до населення Галичини із закликом: «Хто тільки чесний чоловік в краю, чи Русин чи Поляк чи Німець чи Жид, ставайте разом з нами за правду, за волю, за добро всіх!» (До всіх чесних виборців Галичини, 1911: 2). Крім цього, національні демократи проводили серед виборців значну роз'яснювальну роботу щодо доцільності українсько-єврейської політичної співпраці. Зокрема, вони наголошували, що в результаті порозуміння з євреями українці можуть здобути більше депутатських мандатів, а відповідно – отримують можливість впливати на розподіл урядових субвенцій, на заснування нових народних шкіл, гімназій та інших народних інституцій (З ким повинні, 1911: 2).

Дотримуючись виробленої тактики, УНДП під час виборів виступила на підтримку сіоністів А. Штандта (Броди–Тернопіль), М. Рінгеля (Бучач), Г. Ціппера (Дрогобич), Л. Райха (Стрий–Калуш). Найбільш активно націонал-демократи підтримували кандидатуру А. Штандта, оскільки той постійно виявляв прихильне ставлення до національних прагнень українців та міжнародного порозуміння загалом. Попри те українсько-єврейська співпраця на результати виборів значного

впливу не справила, хоча сіоністів підтримала більша кількість виборців, ніж у 1907 р. (З жидівських таборів, 1911: 4). Як наслідок, сіоністи втратили своє парламентське представництво. На переконання часопису «Діло», це сталося через тиск на виборців та їхній підкуп провладними кандидатами. Крім цього, польська влада вдалася до фальсифікації результатів волевиявлення. Аналізуючи результати виборів 1911 р., національні демократи звертали увагу на відсутність згаданих дій між українцями та євреями. Так, у 51 виборчому окрузі (Сянок–Риманів) євреї та частина українців підтримали кандидатуру поляка С. Старовейського, що спричинило поразку кандидата від УНДП Р. Залозецького (Виборчі прорахунки, 1911: 2) За схожим сценарієм розгорталися події у 28 окрузі (Стрий–Калуш), де сіоніст Л. Райх поступився депутатським мандатом полякові А. Морачевському (По виборах, 1911: 2–3). У 32 виборчому окрузі (Бучач–Снятин–Заліщики–Борщів–Тлумач–Богородчани–Цигани–Тарновиця Пільна) сіоніст М. Рінгель зазнав поразки від кандидата А. Штерна. Виборчої поразки у 15 міському окрузі (м. Тернопіль) зазнав А. Штандт, котрий поступився незначною кількістю голосів уже згаданому польському кандидатові єврейського походження Р. Галю (Вибори у Східній Галичині, 1911: 3). Що стосується націонал-демократів, то вони разом із радикалами вибороли 27 депутатських мандатів. Інша справа, що вибори 1911 р. проходили під акомпанемент кривавої розправи над виборцями у Дрогобичі, де було вбито і померло від ран 31 чол. та приблизно 100 осіб отримали поранення (Криваві вибори в Дрогобичі, 1911: 4–5).

Висновки. Таким чином, міжнаціональна погодженість на ґрунті політичної співпраці між українським та єврейським населенням Галичини на початку ХХ ст. засвідчила відсутність між-етнічних протиріч, що могли стати на її перешкоді. Історичний досвід українсько-єврейського співжиття отримав своє продовження як у виборчих кампаніях до представницьких органів влади, так і в часі Першої світової війни. Водночас такі дії заклали фундамент для порозуміння між українцями та євреями, що у підсумку мало сприяти забезпеченню громадянських прав національним меншинам Галичини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Андрусак, 1996 – Андрусак Т. Українсько-жидівська передвиборна коаліція 1907 року // «І» – Незалежний культурологічний часопис. 1996. № 8. С. 57–59.
- Антисемітські розрухи, 1903 – Антисемітські розрухи в Кишиневі // Воля. 1903. Ч. 10. С. 3–4.
- Антисемітизм, 1907 – Антисемітизм // Земля і воля. 1907. Ч. 12. С. 3.
- Безаров А., 1994 – Безаров А. Из истории евреев на Буковине (XIX – начало XX вв.) // Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конф. (Київ, 22–23 листопада 1993 р.). 1994. С. 20–25.
- Білостоцькі погроми, 1906 – Білостоцькі погроми // Воля. 1906. Ч. 13. С. 1–2.
- Борба з євреями, 1898 – Борба з євреями // Свобода. 1898. Ч. 26. С. 201–202.
- В справі національній, 1901 – В справі національній // Воля. 1901. Ч. 21 і 22. С. 4.
- В. Л., 1906 – В. Л. «На землі мир!...» // Воля. 1906. Ч. 1. С. 2.
- В. Л., 1911 – В. Л. Жидівська соціал-демократична партія і її конгрес // Земля і воля. 1911. Ч. 34. С. 2.
- Васьків, 2014 – Васьків Н. Публіцистична спадщина Івана Франка як джерело до вивчення єврейського питання у Східній Галичині наприкінці XIX – початку ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2014. Вип. 2. Ч. 1. С. 187–194.
- Васьків, 2011 – Васьків Н. Українсько-єврейські відносини в публіцистиці М. Павлика (на матеріалах ЦДАЛІ України) // Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали п'ятої наукової краєзнавчої конференції (12 листопада 2010 р.). 2011. С. 199–202.
- Вибори, 1907 – Вибори // Діло. 1907. Ч. 108. С. 2.
- Вибори у Східній Галичині, 1911 – Вибори у Східній Галичині // Діло. 1911. Ч. 134. С. 3.
- Виборчі прорахунки, 1911 – Виборчі прорахунки // Свобода. 1911. Ч. 44. С. 2.
- Вітик, 1906 – Вітик С. Під теперішню пору. Львів, 1906. 15 с.
- Вшехполяки провокують, 1907 – Вшехполяки провокують противжидівський погром // Діло. 1907. Ч. 65. С. 1.
- Дашкевич, 1990 – Дашкевич Я. Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець XIX – поч. ХХ ст.) // Український історичний журнал. 1990. № 10. С. 63–73.
- До всіх чесних виборців Галичини, 1911 – До всіх чесних виборців Галичини – Русинів, Поляків, Німців і Жидів! // Діло. 1911. Ч. 130. С. 2.
- Еміграція Жидів з Галичини, 1909 – Еміграція Жидів з Галичини // Діло. 1909. Ч. 79. С. 3.

- Жерноклеєв, Райківський, 2004 – Жерноклеєв О. Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії: політичні біографії. Київ, Основні цінності, 2004. 279 с.
- Жиди в Галичині, 1902 – Жиди в Галичині // Діло. 1902. Ч. 200. С. 1.
- Жиди і вибори, 1907 – Жиди і вибори // Діло. 1907. Ч. 72. С. 1.
- Жидівський голос о національній автономії, 1902 – Жидівський голос о національній автономії // Діло. 1902. № 197. С. 1.
- Жидівський голос про процес Січинського, 1909 – Жидівський голос про процес Січинського // Діло. 1909. Ч. 88. С. 3.
- З виборчого руху, 1911 – З виборчого руху // Земля і воля. 1911. Ч. 23. С. 2.
- З державної ради, 1908 – З державної ради // Свобода. 1908. – 18 червня. Ч. 29. С. 1.
- З жидівських таборів, 1911 – З жидівських таборів // Діло. 1911. Ч. 164. С. 4.
- З ким повинні тримати Жиди, з Поляками чи з Русинами?, 1911 – З ким повинні тримати Жиди, з Поляками чи з Русинами? // Свобода. 1911. Ч. 24. С. 2–3.
- З'їзд сіоністів у Львові, 1903 – З'їзд сіоністів у Львові // Діло. 1903. Додаток Ч. 254 і 255. С. 1.
- Заклинський, 1914 – Заклинський Р. Жидівська справа при реформі соймовій виборчого права в Галичині // Громадський голос. 1914. Ч. 7. С. 9.
- З-за кордону, 1906 – З-за кордону // Червоний прапор. 1906. Ч. 6. С. 1.
- Кішеневські морди перед судом, 1903 – Кішеневські морди перед судом // Воля. 1903. Ч. 24. С. 8.
- Кроваві вибори в Дрогобичі, 1911 – Кроваві вибори в Дрогобичі // Діло. 1911. Ч. 134. С. 4–5.
- Куцмани, 2002 – Куцмани Б. Духовная, культурная и политическая жизнь евреев Галиции при австрийской власти (1772 – 1918) // Материалы Девятой Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. Москва, 2002. Вып. 10. Ч. 1. С. 177–191.
- Левинський, 1911 – Левинський В. Хто такі українські націоналдемократи?. Львів: Накладом закордонних товаришів, 1911. 16 с.
- Левицький, 1937 – Левицький К. Українські політики: силъвети наших давніх посліві політичних діячів 1907–1914. Львів: Накладом видавничої спілки «Діло», 1937. Ч. 2. 108 с.
- Лозинський, 1904 – Лозинський М. З сучасного робітницького руху // Літературно-науковий вістник. Львів, 1904. Т. XXVIII. С. 73–100; 169–197.
- Мальц, 1907 – Мальц Д. В справі русько-жидівській // Діло. 1907. Ч. 71. С. 2.
- Мужицькі розрухи в Румунії, 1907 – Мужицькі розрухи в Румунії // Воля. 1907. Ч. 12. С. 3.
- На склоні століття, 1900 – На склоні століття // Воля. 1900. Ч. 1. С. 2.
- Назарук, 1906 – Назарук О. Як працюють Жиди // Громадський голос. 1906. Ч. 39. С. 2.
- Народна тактика, 1900 – Народна тактика // Свобода. 1900. Ч. 3. С. 1–2.
- Наша народна тактика, 1900 – Наша народна тактика // Діло. 1900. Ч. 13. С. 1.
- Непоправні раби, 1904 – Непоправні раби // Новий громадський голос. 1904. Ч. 16. С. 127.
- Нова жидівська держава, 1909 – Нова жидівська держава // Діло. 1909. Ч. 143. С. 3
- Нова побіда, 1907 – Нова побіда // Свобода. 1907. Ч. 21. С. 1.
- О Виборчу реформу, 1905 – О Виборчу реформу // Свобода. 1905. Ч. 48. С. 1.
- Обчислене сили, 1900 – Обчислене сили галицких жидовъ // Діло. 1900. Ч. 231 і 232. С. 1.
- Округи міські, 1907 – Округи міські // Свобода. 1907. Ч. 6. С. 7.
- Павлович, 1902 – Павлович. За страйком бойкот // Свобода. 1902. Ч. 33. С. 2–3.
- Парляментарна репрезентация Галичини, 1907 – Парляментарна репрезентация Галичини // Діло. 1907. Ч. 113. С. 2.
- По виборах, 1907 – По виборах // Громадський голос. 1907. Ч. 48. С. 1.
- По виборах, 1911 – По виборах // Діло. 1911. Ч. 160. С. 2–3.
- По других виборах, 1911 – По других виборах // Громадський голос. 1911. Ч. 35. С. 1.
- Повибірчі уваги, 1907 – Повибірчі уваги // Діло. 1907. Ч. 117. С. 2.
- Погребинська, 1997 – Погребинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській народній республіці: (до проблеми українсько-єврейських взаємин). Київ, 1997. 84 с.: іл..
- Погром в Седльцах, 1906 – Погром в Седльцах // Воля. 1906. Ч. 18. С. 2–3.
- Попи, 1905 – Попи // Громадський голос. 1905. Ч. 32. С. 257–258
- Попи а Жиди, 1906 – Попи а Жиди (кінець) // Громадський голос. 1906. Ч. 53. С. 1.
- Промова, 1908 – Промова тов. Миколи Ганкевича // Земля і воля. 1908. Ч. 36. С. 2.
- Рептильник і вибори, 1911 – Рептильник і вибори // Діло. 1911. Ч. 78. С. 2.
- Свобода, 1910 – Свобода. 1910. Ч. 18. С. 6.

Смольский, 2004 – Смольский И. Зарождение и развитие сионизма в Галиции в конце XIX – начале XX вв. // Материалы одиннадцатой ежегодной междунар. междисциплинарной конфер. по иудаике. М., 2004. Ч. 1. С. 404–410.

Сумне віче, 1912 – Сумне віче // Вперед. 1912. Ч. 5. С. 4.

Сьмерць, 1903 – Сьмерць жидом! преч з жидамі! // Діло. 1903. Ч. 150. С. 3.

У буковинських політиків, 1911 – У буковинських політиків // Діло. 1911. Ч. 104. С. 1.

У. Н., 1905 – У. Н. Острога // Свобода. 1905. Ч. 49. С. 1–2.

Х., 1906 – Х. Поучаючий вибір зщ міст Броди=Золочів. // Свобода. 1906. Ч. 37. С. 1–2.

Хонігсман, Найман 1992 – Хонігсман Я. Найман А. Евреи Украины: краткий очерк истории / под общей ред. Ф. Я. Горовского. Київ, 1992. Часть 1. 158 с.

ЦДІАК – Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

ЦДІАЛ – Центральний державний історичний архів України, м. Львів.

Чи вже починаєт ся?, 1909 – Чи вже починаєт ся? // Діло. 1909. Ч. 98. С. 1–2.

Чи се заповіт, 1903 – Чи се заповіт розрухів против Жидів? // Воля. 1903. Ч. 12. С. 11.

Що діє се в Росії?, 1906 – Що діє се в Росії? // Червоний прапор. 1906. Ч. 7. С. 2–3.

Dubanowicz, 1907 – Dubanowicz E. Stanowisko ludności żydowskiej w Galicyi wobec wyborów do Parlamentu Wiedeńskiego w r. 1907. Lwów: Z drukarni «Polonia», 1907. – 40 s.

Friedman, 1933 – Friedman F. Dzieje Żydów w Galicji (1772–1914) // Żydzi w Polsce odrodzonej / Pod. red. I. Schipera, A. Tartakowera i A. Haffki. Warszawa, 1933. T. 1. S. 377–412.

IV Конгрес У.С.Д.П., 1911 – IV Конгрес У.С.Д.П. // Вперед. 1911. Ч. 1. С. 2.

Jaworski, 1907 – Jaworski W. Po wyborach / Stronnictwo prawicy narodowej. – Kraków: Nakł. autora, 1907. 28 s.

Mowy, 1868 – Mowy posła Franciszka Smolki wygłoszone na posiedzeniach galic. Sejmu dnia 30. września i 8. października 1868 r. w kwestyi żydowskiej. Lwów, 1868. 8 s.

Najdus, 1983 – Najdus W. Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląske 1890 – 1918. Warszawa: PWN, 1983. 719 s.

Petrovsky-Shtern, Shanes, 2009 – Petrovsky-Shtern Y, Shanes J. An unlikely alliance: the 1907 Ukrainian–Jewish electoral coalition // Nations and Nationalism. 15 (3). 2009. S. 483–505.

Podręcznik, 1908 – Podręcznik statystyki Galicji wydany przez Krajowe biuro statystyczne pod redakcją dr. Tadeusza Pilata. T. VIII, część pierwsza. Lwów, 1908. 184 s.

Schall, 1934 – Schall J. Historia żydów w Polsce, na Litwie i Rusi. Lwów, 1934. – 320 s.

Shanes, 2012 – Shanes J. Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia. New York: Cambridge University Press. 2012. Pp. XIV, 320 p.

REFERENCES

Andrusiak, 1996 – Andrusiak T. Ukrainsko-zhydivska peredyborna koalitsiia 1907 roku [Ukrainian-Jewish Election Coalition in 1907]. «І» – Nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys. 1996. № 8. S. 57–59. [in Ukrainian]

Antysemitiski rozrukhy, 1903 – Antysemitiski rozrukhy v Kyshynevi [Antisemitisky devastation in Chisinau] // Volia. 1903. Ch. 10. S. 3–4. [in Ukrainian]

Antisemitizm, 1907 – Antisemitizm [Antisemitism] // Zemlia i volia. 1907. Ch. 12. S. 3. [in Ukrainian]

Bezarov A., 1994 – Bezarov A. Iz ystoryy evreev na Bukovyne (XIX – nachalo XX vv.) [From the history of Jews in Bukovina (XIX – early XX centuries)] // Yevreiska istoriia ta kultura v Ukraini: materialy konf. (Kyiv, 22–23 lystopada 1993 r.). 1994. S. 20–25. [in Russian]

Bilostotski pohromy, 1906 – Bilostotski pohromy [Bialystok pogroms] // Volia. 1906. Ch. 13. S. 1–2. [in Ukrainian]

Borba zъ zhydamy, 1898 – Borba zъ zhydamy [Fighting the Jews] // Svoboda. 1898. Ch. 26. S. 201–202. [in Ukrainian]

V spravi natsionalnii, 1901 – V spravi natsionalnii [In the national affair] // Volia. 1901. Ch. 21 i 22. S. 4. [in Ukrainian]

V. L., 1906 – V. L. « Na zemli myr!...» [Peace on earth...!] // Volia. 1906. Ch. 1. S. 2. [in Ukrainian]

V. L., 1911 – V. L. Zhydivska sotsiialdemokratychna partiia i yii konhres [Jewish Social Democratic Party and its congress] // Zemlia i volia. 1911. Ch. 34. S. 2. [in Ukrainian]

Vaskiv, 2014 – Vaskiv N. Publitsystychna spadshchyna Ivana Franka yak dzherelo do vyvchennia yevreiskoho pytannia u Skhidnii Halychyni naprykintsi XIX – pochatku XX st. [The publicistic heritage of Ivan Franko as a source for the study of the Jewish question in Eastern Galicia at the end of the nineteenth and early twentieth centuries.] // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Istorii. 2014. Vyp. 2. Ch. 1. S. 187–194. [in Ukrainian]

Vaskiv, 2011 – Vaskiv N. Ukrainско-yevreiski vidnosyny v publitsystytsi M. Pavlyka (na materialakh TsDIAL Ukrainy) [Ukrainian-Jewish relations in journalism M. Pavlik (on the materials of the TsDIAL)] // Istorychni pamiatky Halychyny. Materialy piatoi naukovoï kraieznavchoï konferentsii (12 lystopada 2010 r.). 2011. S. 199–202. [in Ukrainian]

Vybory, 1907 – Vybory [Elections] // Dilo. 1907. Ch. 108. S. 2. [in Ukrainian]

Vybory u Skhidnii Halychyni, 1911 – Vybory u Skhidnii Halychyni [Elections in the Eastern Galicia] // Dilo. 1911. Ch. 134. S. 3. [in Ukrainian]

Vyborchi prorakhunky, 1911 – Vyborchi prorakhunky [Elective miscalculations] // Svoboda. 1911. Ch. 44. S. 2. [in Ukrainian]

Vityk, 1906 – Vityk S. Pid teperishniu poru [Under this time]. Lviv, 1906. 15 s. [in Ukrainian]

Vshekhpoliaky provokuiut, 1907 – Vshekhpoliaky provokuiut protyvyzhydivskiy pohrom [Vshehpolyaky provoke Jewish pogrom] // Dilo. 1907. Ch. 65. S. 1. [in Ukrainian]

Dashkevych, 1990 – Dashkevych Y. Vzaiemovidnosyny mizh ukrainym ta yevreiskym naseleнням u Skhidnii Halychyni (kinets XIX – poch. XX st.) [Relationship between Ukrainian and Jewish population in Eastern Galicia (end of the nineteenth and early twentieth centuries)] // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1990. № 10. S. 63–73. [in Ukrainian]

Do vsikh chesnykh vybortsiv Halychyny, 1911 – Do vsikh chesnykh vybortsiv Halychyny – Rusyniv, Poliakiiv, Nimtsiv i Zhydiv! [To all honest voters of Galicia-Rusyns, Poles, Germans, Jews!] // Dilo. 1911. Ch. 130. S. 2. [in Ukrainian]

Emigratsyia Zhydiv z Halychyny, 1909 – Emigratsyia Zhydiv z Halychyny [Emigration of the Jews from Galicia] // Dilo. 1909. Ch. 79. S. 3. [in Ukrainian]

Zhernokleiev, Raikivskiy, 2004 – Zhernokleiev O. Raikivskiy I. Lidery zakhidnoukrainskoi sotsial-demokratii: politychni biohrafiï [Leaders of Western Ukrainian Social Democracy: political biographies]. Kyiv, Osnovni tsinnosti, 2004. 279 s. [in Ukrainian]

Zhydy v Halychyni, 1902 – Zhydy v Halychyni [Jews in Galicia] // Dilo. 1902. Ch. 200. S. 1. [in Ukrainian]

Zhydy i vybory, 1907 – Zhydy i vybory [Jews and elections] // Dilo. 1907. Ch. 72. S. 1. [in Ukrainian]

Zhydivskiy holos o natsionalnoi avtonomii, 1902 – Zhydivskiy holos o natsionalnoi avtonomii [Jewish voice on national autonomy] // Dilo. 1902. № 197. S. 1. [in Ukrainian]

Zhydivskiy holos pro protses Sichynskoho, 1909 – Zhydivskiy holos pro protses Sichynskoho [Jewish voice on the Sichynsky process] // Dilo. 1909. Ch. 88. S. 3. [in Ukrainian]

Z vyborchoho rukhu, 1911 – Z vyborchoho rukhu [From the electoral movement] // Zemlia i volia. 1911. Ch. 23. S. 2. [in Ukrainian]

Z derzhavnoi rady, 1908 – Z derzhavnoi rady [from the State Council] // Svoboda. 1908. – 18 chervnia. Ch. 29. S. 1. [in Ukrainian]

Z zhydivskykh taboriv, 1911 – Z zhydivskykh taboriv [From the Jewish camps] // Dilo. 1911. Ch. 164. S. 4. [in Ukrainian]

Z kym povynni trymaty Zhydy, z Poliakamy chy z Rusynamy?, 1911 – Z kym povynni trymaty Zhydy, z Poliakamy chy z Rusynamy? [Who should keep Jews, Poles or Ruthenians?] // Svoboda. 1911. Ch. 24. S. 2–3. [in Ukrainian]

Zizd sionistiv u Lvovi, 1903 – Zizd sionistiv u Lvovi [Congress of Zionists in Lviv] // Dilo. 1903. Dodatok Ch. 254 i 255. S. 1. [in Ukrainian]

Zaklynskyi, 1914 – Zaklynskyi R. Zhydivska sprava pry reformi soimovii vyborchoho prava v Halychyni [Jewish affair with the reform of the lawmaking electoral law in Galicia] // Hromadskyi holos. 1914. Ch. 7. S. 9. [in Ukrainian]

Z-za kordonu, 1906 – Z-za kordonu [From abroad] // Chervonyi prapor. 1906. Ch. 6. S. 1. [in Ukrainian]

Kishenievski mordy pered sudom, 1903 – Kishenievski mordy pered sudom [Kishenev's muzzles before the court] // Volia. 1903. Ch. 24. S. 8. [in Ukrainian]

Krovavi vybory v Drohobychi, 1911 – Krovavi vybory v Drohobychi [Bloody elections in Drohobych] // Dilo. 1911. Ch. 134. S. 4–5. [in Ukrainian]

Kutsmany, 2002 – Kutsmany B. Dukhovnaia, kulturnaia y polytycheskaia zhyzn evreev Halysy pry avstriyskoi vlasti (1772 – 1918) [The spiritual, cultural and political life of the Jews of Galicia under Austrian rule (1772 – 1918)] // Materyaly Deviatoi Mezhdunarodnoi Mezhdystyplynarnoi konferentsyy po yudayke. Moskva, 2002. Vyp. 10. Ch. 1. S. 177–191. [in Russian]

Levynskiy, 1911 – Levynskiy V. Khto taki ukrainski natsionaldemokraty? [Who are the Ukrainian National Democrats?]. Lviv: Nakladom zakordonnykh tovaryshev, 1911. 16 s. [in Ukrainian]

- Levytskyi, 1937 – Levytskyi K. Ukrainski polityky: sylvety nashykh davnykh poslivi politychnykh diiachiv 1907 – 1914 [Ukrainian politicians: Sylves of our longtime ambassadors of political leaders from 1907 – 1914.]. Lviv: Nakladom vydavnychoi spilky «Dilo», 1937. Ch. 2. 108 s. [in Ukrainian]
- Lozynskiy, 1904 – Lozynskiy M. Z suchasnoho robitnytskoho rukhu [From the modern working-class movement] // Literaturno-naukovyi vistnyk. Lviv, 1904. T. XXVIII. S. 73–100; 169–197. [in Ukrainian]
- Malts, 1907 – Malts D. V spravi rusko-zhydivskii [In the Ukrainian-Jewish case] // Dilo. 1907. Ch. 71. S. 2. [in Ukrainian]
- Muzhytski rozrukhly v Rumunii, 1907 – Muzhytski rozrukhly v Rumunii [Peasant pogroms in Romania] // Volia. 1907. Ch. 12. S. 3. [in Ukrainian]
- Na sklioni stolitia, 1900 – Na sklioni stolitia [On the slope of the century] // Volia. 1900. Ch. 1. S. 2. [in Ukrainian]
- Nazaruk, 1906 – Nazaruk O. Yak pratsiuut Zhydy [How do the Jews work] // Hromadskiy holos. 1906. Ch. 39. S. 2. [in Ukrainian]
- Narodna taktyka, 1900 – Narodna taktyka [People's tactics] // Svoboda. 1900. Ch. 3. S. 1–2. [in Ukrainian]
- Nasha narodna taktyka, 1900 – Nasha narodna taktyka [Our national tactics] // Dilo. 1900. Ch. 13. S. 1. [in Ukrainian]
- Nepopravni raby, 1904 – Nepopravni raby [Irreparable slaves] // Novyi hromadskiy holos. 1904. Ch. 16. S. 127. [in Ukrainian]
- Nova zhydivska derzhava, 1909 – Nova zhydivska derzhava [New Jewish state] // Dilo. 1909. Ch. 143. S. 3. [in Ukrainian]
- Nova pobida, 1907 – Nova pobida [New victory] // Svoboda. 1907. Ch. 21. S. 1. [in Ukrainian]
- O Vyborchu reformu, 1905 – O Vyborchu reformu [About electoral reform] // Svoboda. 1905. Ch. 48. S. 1. [in Ukrainian]
- Obchyslenie syli, 1900 – Obchyslenie syli halytskykh zhydôv [Counting the power of the Galician Jews] // Dilo. 1900. Ch. 231 y 232. S. 1. [in Ukrainian]
- Okruhy miski, 1907 – Okruhy miski [City districts] // Svoboda. 1907. Ch. 6. S. 7. [in Ukrainian]
- Pavlovykh, 1902 – Pavlovykh. Za straiikom boikot [According strike boycott] // Svoboda. 1902. Ch. 33. S. 2–3. [in Ukrainian]
- Parliamentarna reprezentatsyia Halychyny, 1907 – Parliamentarna reprezentatsyia Halychyny [Parliamentary Representation of Galicia] // Dilo. 1907. Ch. 113. S. 2. [in Ukrainian]
- Po vyborakh, 1907 – Po vyborakh [After the election] // Hromadskiy holos. 1907. Ch. 48. S. 1. [in Ukrainian]
- Po vyborakh, 1911 – Po vyborakh [After the election] // Dilo. 1911. Ch. 160. S. 2–3. [in Ukrainian]
- Po druhykh vyborakh, 1911 – Po druhykh vyborakh [After other election] // Hromadskiy holos. 1911. Ch. 35. S. 1. [in Ukrainian]
- Povyborchi uvahy, 1907 – Povyborchi uvahy [After the election decision] // Dilo. 1907. Ch. 117. S. 2. [in Ukrainian]
- Pohrebynska, 1997 – Pohrebynska I., Hon M. Yevrei v Zakhidnoukrainskii narodnii respublitsi: (do problemy ukraïnsko-yevreïskyykh vziaymyn) [Jews in the Western Ukrainian People's Republic: (to the problem of Ukrainian-Jewish relations)]. Kyiv, 1997. 84 s.: il. [in Ukrainian]
- Pohrom v Siedltsakh, 1906 – Pohrom v Siedltsakh [The siege in Siedlce] // Volia. 1906. Ch. 18. S. 2–3. [in Ukrainian]
- Popy, 1905 – Popy [Priests] // Hromadskiy holos. 1905. Ch. 32. S. 257–258. [in Ukrainian]
- Popy a Zhydy, 1906 – Popy a Zhydy (kinets) [Priests and Jews (the end)] // Hromadskiy holos. 1906. Ch. 53. S. 1. [in Ukrainian]
- Promova, 1908 – Promova tov. Mykoly Hankevycha [Mykola Hankevich's speech] // Zemlia i volia. 1908. Ch. 36. S. 2. [in Ukrainian]
- Reptylnyk i vybory, 1911 – Reptylnyk i vybory [Reptile and elections] // Dilo. 1911. Ch. 78. S. 2. [in Ukrainian]
- Svoboda, 1910 – Svoboda [Freedom]. 1910. Ch. 18. S. 6. [in Ukrainian]
- Smolskiy, 2004 – Smolskiy Y. Zarozhdenye y razvytye syonyzma v Halytsy v kontse XIX – nachale XX vv. [Origin and development of Zionism in Galicia in the late nineteenth and early twentieth centuries] // Materyaly odynnadtsatoi ezhehodnoi mezhdunar. mezhdystsyplyarnoi konfer. po yudayke. M., 2004. Ch. 1. S. 404–410. [in Russian]
- Sumne viche, 1912 – Sumne viche [sad fees] // Vpered. 1912. Ch. 5. S. 4. [in Ukrainian]
- Smerts, 1903 – Smerts zhydom! prech z zhydami! [Death to the Jews! away with the Jews!] // Dilo. 1903. Ch. 150. S. 3. [in Ukrainian]
- U bukovynskykh politykiv, 1911 – U bukovynskykh politykiv [In Bukovinian politicians] // Dilo. 1911. Ch. 104. S. 1. [in Ukrainian]
- U. N., 1905 – U. N. Ostoroha [Warning] // Svoboda. 1905. Ch. 49. S. 1–2. [in Ukrainian]

- Kh., 1906 – Kh. Pouchaiuchy vybir zshch mist Brody=Zolochiv [Educational choice of the cities of Brody = Zolochiv]. // Svoboda. 1906. Ch. 37. S. 1–2. [in Ukrainian]
- Khonigsman, Naiman 1992 – Khonigsman Ya. Naiman A. Evrey Ukrayni: kratkyi ocherk ystorry [Jews in Ukraine: a brief outline of history] / pod obshchei red. F. Ya. Horovskoho. Kyiv, 1992. Chast 1. 158 s. [in Russian]
- TsDIAK – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv. [Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv].
- TsDIAL – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv. [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv].
- Chy vzhe pochynaiet sia?, 1909 – Chy vzhe pochynaiet sia? [Does it begin?] // Dilo. 1909. Ch. 98. S. 1–2. [in Ukrainian].
- Chy se zapovit, 1903 – Chy se zapovit rozrukhiv protyv Zhydiv? [Is this a testament of pogroms against the Jews?] // Volia. 1903. Ch. 12. S. 11. [in Ukrainian].
- Shcho diie se v Rossyi?, 1906 – Shcho diie se v Rossyi? [What is happening in Russia?] // Chervonyi prapor. 1906. Ch. 7. S. 2–3. [in Ukrainian].
- Dubanowicz, 1907 – Dubanowicz E. Stanowisko ludności żydowskiej w Galicyi wobec wyborów do Parlamentu Wiedeńskiego w r. 1907. Lwów: Z drukarni «Polonia», 1907. – 40 s. [in Polish]
- Friedman, 1933 – Friedman F. Dzieje Żydów w Galicji (1772 – 1914) // Żydzi w Polsce odrodzonej / Pod. red. I. Schipera, A. Tartakowera i A. Haffiki. Warszawa, 1933. T. 1. S. 377–412. [in Polish]
- IV Конгрес У.С.Д.П., 1911 – IV Конгрес У.С.Д.П. [IV Konhres U.S.D.P.] // Вперед. 1911. Ч. 1. С. 2. [in Ukrainian]
- Jaworski, 1907 – Jaworski W. Po wyborach [After the election] / Stronnictwo prawicy narodowej. Kraków: Nakł. autora, 1907. 28 s. [in Polish]
- Mowy, 1868 – Mowy posła Franciszka Smolki wygłoszone na posiedzeniach galic. Sejmu dnia 30. września i 8. października 1868 r. w kwestyi żydowskiej [Speech by Deputy Franciszek Smolka delivered at meetings of Galic. Sejm on October 30. October and October 8, 1868 on Jewish question]. Lwów, 1868. 8 s. [in Polish]
- Najdus, 1983 – Najdus W. Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląskie 1890 – 1918 [Polish Social Democratic Party of Galicia and Silesia 1890 – 1918]. Warszawa: PWN, 1983. 719 s. [in Polish]
- Petrovsky-Shtern, Shanes, 2009 – Petrovsky-Shtern Y, Shanes J. An unlikely alliance: the 1907 Ukrainian–Jewish electoral coalition // Nations and Nationalism. 15 (3). 2009. S. 483–505.
- Podręcznik, 1908 – Podręcznik statystyki Galicji wydany przez Krajowe biuro statystyczne pod redakcją dr. Tadeusza Pilata [The Galicji statistics manual issued by the National Statistical Office, edited by dr. Tadeusz Pilat]. T. VIII, część pierwsza. Lwów, 1908. 184 s. [in Polish]
- Schall, 1934 – Schall J. Historia żydów w Polsce, na Litwie i Rusi [The history of Jews in Poland, Lithuania and Rus]. Lwów, 1934. – 320 s. [in Polish]
- Shanes, 2012 – Shanes J. Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia. New York: Cambridge University Press. 2012. Pp. XIV, 320 p.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2018 р.